

ZAHORÁN CSABA*

Marie Antoinette fekete hollója

Roman Holec: *Trianon – triumf a katastrofa*. [Trianon – diadal és katasztrófa.] Marenčin PT, Bratislava, 2020. 256 oldal.

Roman Holec az egyik legismertebb, a 19. és 20. századdal foglalkozó szlovák történész.¹ A pozsonyi Comenius Egyetem oktatójaként és a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársaként (valamint a Szlovák–Cseh Történész Bizottság elnökeként) elsősorban Szlovákia és Közép-Európa modern kori gazdaság-, társadalom- és politikatörténetével foglalkozik. Számos gazdaságtörténeti publikációja mellett² érdemes megemlíteni a csernovai sortűz feldolgozását,³ a Pál Judittal közösen írt Péchy Manó-életrajzot,⁴ a szlovákiai Habsburgokról és Coburgokról szóló könyveit,⁵ illetve az Andrej Hlinkáról írt életrajzát.⁶

Noha ezek a témák a magyar történelem részei is – vagy legalábbis ezer szállal kapcsolódnak hozzá –, van még egy kifejezetten „magyaros” kérdéskör, amelyhez Holecet ugyancsak szoros, egyúttal szemlátomást ellentmondásos viszony fűzi, és amelyhez többször is visszatért az utóbbi bő egy évtizedben. Ez pedig nem más, mint amit a magyar nyilvánosságban a „Trianon-jelenség” fogalmaként ismerünk, vagyis a trianoni békeszerződés és összefüggései. Egyik korábbi írásában azt elemzte, hogyan jelenik meg Trianon a szlovák szépirodalomban,⁷ egy másikban

* A szerző történész, a Trianon 100 MTA-Lendület Kutatócsoport munkatársa. E-mail: zahoran-csaba@gmail.com

¹ Lásd még a 2006-ban vele készült interjút: „Több fordításra, bírálatra és vitára van szükség. Másképpen nem jutunk előre a közös múlt közös megítélésében.” Interjú Roman Holecce. *Sic Itur Ad Astra* 2006/3–4. 9–18. <http://epa.niif.hu/01000/01019/00005/pdf/0918Holec.pdf> (letöltve: 2021. 07. 06.)

² Magyar nyelven lásd Roman Holec: *Dinamitos történelem. A pozsonyi Dynamit Nobel vegyipari konszern a közép-európai történelem keresztútján 1873–1945*. Pozsony, Kalligram, 2009.

³ Roman Holec: *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť*. Martin, MS 1997. Erről Lásd Katus László: Kőzárpor és golyózárpor. A csernovai sortűz 1907. *Rubicon* 2008/4. 51–53.

⁴ Roman Holec–Judít Pál: *Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy*. Bratislava, Kalligram 2006.

⁵ *Poslední Habsburgovci a Slovensko*. Bratislava, Ikar 2001; *Bratislavský Habsburgovci*. Bratislava, Marenčin PT 2019; *Coburgovci a Slovensko*. Bratislava, Kalligram 2010.

⁶ Roman Holec: *Hlinka. Otec národa?* Bratislava, Marenčin PT 2019.

⁷ Roman Holec: A Trianon-diskurzus a szlovák szépirodalomban. *Limes* 2010/4. 31–45.

a békeszerződés magyar emlékezetét vette kritikai vizsgálat alá,⁸ egy hosszú tanulmányban a magyarosítás jelenségét taglalta,⁹ míg egy másik szövegben érdekes – igaz, helyenként elég meredek – párhuzamot vont a magyar és a japán történelemszemlélet között.¹⁰ Ezekben egyszerre elemez, értékél és bírál, meglátásai pedig magyar–szlovák történeiszvitákat is inspiráltak.¹¹ Bár ezek az eszmecekerék sajnos viszonylag hamar kifulladások, de talán így is hozzájárultak ahhoz, hogy Roman Holec a trianoni békeszerződés aláírásának századik évfordulójára egy vastok monográfiával álljon elő *Trianon – diadal és katasztrófa*¹² címmel, amelybe több korábban megjelent tanulmányát is beépítette. Úgy tűnik, hogy a kérdés – főleg az utóbbi évek magyarországi fejleményeinek kontextusában – nem hagyta nyugodni. Jelen szövegben ezt a könyvét mutatom be, számos vitára ingerlő felvetése közül pedig néhányra részletesebben is kitérek, illetve reflektálok.

Bár a történelmi Magyarország felbomlása a szlovák történetírásban nem is annyira a trianoni békeszerződéshez és következményeihez, hanem inkább a dualizmus kori előzményekhez és 1918 végéhez (Csehszlovákia megalakulásához és a turócszentmártoni nyilatkozathoz), kisebb részben pedig a következő év első feléhez kapcsolódik,¹³ az ezeket a fejleményeket feldolgozó szakirodalom mellett több, kifejezetten Trianonról szóló munka is megjelent a rendszerváltás óta. A 2010-es

⁸ Roman Holec: Trianoni rituálék, avagy gondolatok a magyar historiográfia egyes jelenségeiről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2011/4. 109–132.

https://epa.oszk.hu/00000/00033/00049/pdf/EPA00033_Forum_szemle_2011_4_agora_roman-holec.pdf (letöltve: 2021. 06. 29.)

⁹ Roman Holec: Úvahy k fenoménu maďarizácie pred rokom 1918. In Valerián Bystrický–Dušan Kováč–Jan Pešek a kol.: *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848–1992*. Veda, Bratislava 2012. 80–135.

¹⁰ Roman Holec: Čo majú spoločné Maďari s Japoncami vo vzťahu k vlastným dejinám? In Jaroslava Rogul'ová–Maroš Hertel (zost.): *Adepti moci a úspechu. Etablovanie elit v moderných dejinách*. Veda, Bratislava 2016. 351–372. Ugyanakkor Holec Csehszlovákia megalakulásával, azaz Trianon „másik”, (cseh)szlovák oldalával is foglalkozik – ezzel kapcsolatban lásd pl. Roman Holec: Československo, náš spoločný domov. Pohl'ad slovenský. In Roman Holec – Jan Němeček: *Československo Náš spoločný domov*. Academia Historický ústav Praha, 24. září 2018., magyar nyelven lásd pl. Szlovákia a Csehszlovák Köztársaságban. *Regio* 2019/2. 270–288. https://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/268/pdf_246 (letöltve: 2021. 06. 29.)

¹¹ Lásd a Holec írására reagáló két cikket: Zahorán Csaba: A Trianon-jelenség pozsonyi tükörben. Válasz Roman Holec Trianoni rituálék, avagy gondolatok a magyar historiográfia egyes jelenségeiről című cikkére. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2011/4. 133–148. http://epa.oszk.hu/00000/00033/00049/pdf/EPA00033_Forum_szemle_2011_4_agora_zahoran-csaba.pdf (letöltve: 2021. 07. 06.) és Szarka László: Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban, köztörténetben. *Történelmi Szemle* 2012/3. 469–490. https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2012_3/469-490_szarka_.pdf (letöltve: 2021. 07. 06.), 2012 során pedig Pozsonyban és Budapesten is sor került egy-egy vitára számos magyar és szlovák történész részvételével.

¹² Roman Holec: *Trianon – triumph a katastrofa*. Marenčin PT, Bratislava, 2020.

¹³ Lásd még Vörös László: A történelmi Magyarország szétesése és Trianon. Az 1918–1920 közötti események megjelenítése a magyar és szlovák történetírásban. *Limes* 2011/1. 5–43. és

évek elején elhunyt Ladislav Deák és Marián Hronský munkáin kívül, amelyek a szlovák nemzeti – sőt, helyenként kifejezetten etnocentrikus-nacionalista – narratívába illeszkedtek,¹⁴ az újabb nemzedékből főképp Miroslav Michela foglalkozott a kérdéskörrel.¹⁵ Nagyon fontos eredménynek tekinthető a Miroslav Michela és Vörös László által közösen összeállított kötet, amelyben a szerzők elsősorban a békeszerződés utóéletére és emlékezetére koncentráltak.¹⁶ Michela és Vörös szerkesztői koncepciója két szempontból is újszerű volt: egyrészt az interdiszciplináris megközelítésnek köszönhetően, másrészt mert arra törekedtek, hogy kilépjenek a trianoni kérdéskör elemzésének nemzeti keretei közül. Roman Holec viszont alapvetően továbbra is a nemzeti paradigmán belül marad, igaz, írásait semmiképp sem lehet besorolni a Deák és Hronský által fémjelzett etnocentrikus-nemzetépítő irányzatba.

Tavaly megjelent könyvében Holec elsősorban a történelmi Magyarország felbomlását, a mai Szlovákia területének csehszlovák integrációját és a trianoni békeszerződés néhány kevésbé közismert kérdését dolgozta fel, miközben egyes, főképp a magyar nemzettudatot érintő következményekről sem feledkezett meg. A több mint 350 oldalas monográfia tizenegy fejezetre, valamint egy, a trianoni kérdéskört aktuális kontextusba helyező bevezetésre és egy összefoglaló záró szövegre tagolódik. Az első két fejezet a dualista magyar nemzet- és nemzetállam-építést boncolja – különös tekintettel a szlovák vonatkozásokra –, illetve a háború alatti magyar nagyhatalmi ambíciókat tárja fel. A következő két rész a világháborús vereséget, a mai Szlovákia kiválását és az érte 1918–1919 folyamán folytatott magyar–csehszlovák küzdelmeket, illetve a régió pacifikálását taglalja, beleértve

---

Bajcsi Ildikó: Szlovák történészek Trianon értelmezései – historiográfiai áttekintés (1989–2019). *Clio Műhelytanulmányok* 2020/4.

<https://www.clioinstitut.hu/single-post/2020/06/04/bajcsi-ildik%C3%B3-szlov%C3%A1k-t%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9szek-trianon-%C3%A9rtelmez%C3%A9sei-historiogr%C3%A1fiai-%C3%A1ttekint%C3%A9s-1989> (letöltve: 2021. 07. 06.)

¹⁴ Lásd pl. Ladislav Deák: *Trianon – Ilúzie a skutočnosť*. Kubko Goral, Bratislava, 1995., uő: *Od Trianonu po malú vojnu, Maďari a Slováci medzi dvoma vojnami 1918–1939*. Eko-konzult, Bratislava, 2010., Marián Hronský: *The Struggle for Slovakia and the Treaty of Trianon 1918–1920*. Veda, Bratislava, 2001., uő: *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti 1918–1920*. Veda, Bratislava, 2011.

¹⁵ Miroslav Michela: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921*. Kalligram, Bratislava, 2009., uő: *Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon*. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete–Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Békéscsaba–Budapest, 2016.

¹⁶ Miroslav Michela–László Vörös a kol.: *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Historický ústav SAV, Bratislava, 2013. <http://www.forumhistoriae.sk/sites/default/files/rozpaduhorska.pdf> (letöltve: 2021. 07. 06.). A kötet írásait magyar nyelven lásd a *Limes* 2010/4. és 2011/1. számában. Sajnos Vörös és Michela azóta távolabb kerültek Trianon kérdéskörétől, így kezdeményezésüknek nem lett közvetlen folytatása.

az akkor még messze „nem szlovák” Pozsony meghódítását is. Az ötödik fejezet egy fordulatossá sorsú nógrádi politikus, Lúdvít Bazovský (Bazovszky Lajos) személynén keresztül az impériumváltás helyi sajátosságait szemlélteti Nógrád megye etnikailag kevert közegében, a hatodik pedig a trianoni békeszerződés előkészítéséről, valamint Andrej Hlinka és František Jehlička (Jehlicska Ferenc) párizsi – „szlovák különutas” – akciójáról szól. A hetedik fejezet a magyar békeküldöttség tevékenységére, a békeszerződés aláírásának ceremóniájára, illetve több, Trianonnal kapcsolatos magyar és szlovák mítoszra koncentrálnak. A nyolcadik fejezetben a szerző felvillantja a helyi gazdasági következményeket (Losonc példáján), kitér a magyar Trianon-traumára, majd a békeszerződésnek azokat a rendelkezéseit elemzi, amelyek a „művészeti, régészeti, tudományos vagy történeti jelentőségű tárgyak vagy okiratok” át- („vissza”)adását,¹⁷ katonai kérdéseket és Tientsin (a Monarchia koncessziós területe Kínában) jövőjét szabályozták, végül pedig ismerteti a határkijelölés folyamatát. Míg a kilencedik fejezet Trianon „nagy vesztese”, a Csehszlovákiához került – főleg magyar identitású – birtokos osztály hanyatlását dolgozza fel, az utolsó előtti a Duna új státusát és a dunai hajózás be nem váltott ígéreteit mutatja be, a kötet pedig Trianonnak a szlovák szépirodalomban tükröződő emlékezetével zárul.

Roman Holec különféle megközelítéseket használva, egyszerre több szinten és változatos témákat is ügyesen kezelve mutatja be a szlovák olvasónak a trianoni kérdéskört. A számos diplomácia-, had- és gazdaságtörténeti, illetve a magyar és szlovák identitást érintő vonatkozás ismertetése mellett a felvidéki arisztokrata családok sorsába, illetve egy szűkebb régió (Nógrád) viszonyaiba is bepillantást nyújt egy-egy fejezetben. Maga a szerző az utószóban úgy fogalmaz, hogy ez a mű saját Trianon-értelmezése, amelyben a szlovák közönség számára érdekes és releváns témákat választott ki, hogy Szlovákiában jobban megértsék „milyen tragikus helyet foglal el Trianon a magyar történelemben és történetírásban.” (306.) A kérdéssel kapcsolatos magyar–szlovák szemléletbeli különbséget arra vezeti vissza, hogy míg a magyarok 1920-ban hátrafelé tekintettek, ugyanis a múltból merítették identitásukat, Csehszlovákia előre nézett, mivel múltja még nem volt, csak jövője. Ugyanez a fordított pozíció pedig mintha ma is érvényes lenne – a magyarok inkább Trianon következményeivel, a szlovákok pedig az oda vezető előzményekkel foglalkoznak. (308.) Lényegében itt, illetve a sérelmek – főképp magyar részről történő – instrumentalizálásában látja annak az okát, hogy hiába erősítették meg a békeszerződést a második világháború után, „Trianon és szelleme (...) továbbra is Közép-Európa fölött lebegett, zavarva az itteni viszonyokat.” (309.)

A *Trianon – diadal és katasztrófa* szerzője magyar szemmel is igyekezett megvizsgálni néhány jelenséget, továbbá kiemelte, hogy nem a – gyakran saját

¹⁷ A Felső-Magyarország – vagyis hozzávetőlegesen a későbbi Szlovákia – területéről származó, de Trianon után különféle magyarországi gyűjteményekben maradt tárgyak kérdése azóta is sérelemként van jelen a szlovák nyilvánosságban.

érdekeiket követő – történészek és politikusok optikáját részesítette előnyben, hanem az események kortársaiét. (306.) Ez plasztikusan jelenik meg azokban a részekben, amelyekben konkrét szereplők – személyek, családok, kisebb közösségek – hányattatásait érzékelteti figyelemre méltó empátiával. Roppant érdekesen ír az impériumváltás(oka)t kísérő – gyakran kényszerű – identitásváltásokról, például egy nyitrai hivatalnok vagy a líptói nemesek szemszögéből. Nem siklik át azok fölött az epizódok fölött sem, amelyek kellemetlen fényt vetettek a mai Szlovákia területén berendezkedő új hatalomra, mint például a civil áldozatokkal járó pozsonyi sortűz (93–94.) vagy a szlovákiai földreform nemzeti, a magyar nemesség¹⁸ befolyásának megtörését célzó dimenziója. (231–242.)

Roman Holec könyve jól megírt, kifejezetten olvasmányos, magával ragadó munka. Sok szempontból revelatív lehet, főleg a szlovák célközönség számára, mivel nem a hagyományos szlovák nacionalista narratívába ágyazza be a trianoni kérdéskört, míg a magyar olvasóknak pont a szlovák nézőpont miatt lehet érdekes. A szerző ugyan sikeresen kerüli el a szlovák nacionalizmus számos sztereotípiáját és torzítását, nemzeti optikája miatt azonban egyes megállapításai több helyen is ütköznek a magyar narratívákkal, például a magyar nacionalizmus vagy a határok kapcsán. A következőkben ezt a két metszéspontot vizsgálom meg alaposabban.

A magyar nacionalizmus kritikája

Korábbi írásaihoz hasonlóan Holec jelen könyvében is meglehetősen kritikusan viszonyul a magyar nemzetépítéshez. Már a bevezetőben előrebocsátja, hogy tulajdonképpen benne látja az okát annak, hogy a rendszerváltást követően Trianon és a kisebbségi kérdés újra hangsúlyosan megjelent a magyar nyilvánosságban, mégpedig „határkérdésként” is – igaz, ezt nem csak a magyar politikusok számlájára írja. (8.) Bár Trianon instrumentalizálását ő is főképp a politikusok „érdemének” tartja, a már több mint évszázados történelmi esemény szerinte a mindennapok szintjén is aktuális, még akkor is, ha sok fiatal számára az egész téma már kétségkívül nagyon távolinak számít. (9.) Holec úgy véli, hogy a Trianonra és a többi múltbéli vereségre fókuszáló magyar történelmi tudat sérelmeit nagyban segíti fenntartani a békeszerződéssel kapcsolatos beszédmód és a különféle jelképek („elszakított területek”, „megcsonkított Magyarország”, „Felvidék”, „Nagy-Magyarország”-térképek és emlékművek stb.), ami egy szlovák történész számára – a Szlovákia iránt megnyilvánuló tartós magyar közöny mellett – még irritálóbb lehet. (9.)

A szerzőnek az az egyik fő tézise, hogy a történelmi Magyarország felbomlása mögött is elsősorban a hagyományos magyar nacionalizmust kell keresni. Ennek

¹⁸ Holec könyvében Trianon kapcsán is következetesen a „nemesek” és „nemesség” fogalmát használja.

megfelelően élesen bírálja és elhibázottnak tartja a dualizmus kori nemzetiségpolitikát, igaz, a Magyar Királyság egyes nem magyar nemzeteinek elidegenedését-elidegenítését az államtól – a szlovák nemzeti narratívával összhangban – egészen 1848–1849-ig vezeti vissza. (12.) Szerinte a nemzetiségi kérdést sem akkor, sem a kiegyezés után nem sikerült megoldaniuk a magyar eliteknek, az agresszív magyar nacionalizmus pedig később sem nagyon változott. Állítását az első világháború végéig tartó időszak vonatkozásában Grünwald Béla ténykedésével,¹⁹ a millenniummal, az állam által tevékenyen is elősegített asszimilációval, a „magyar faj” állítólagos felsőbbrendűségének megnyilvánulásaiával és a századelő magyar birodalmi elképzeléseivel támasztja alá.²⁰ Úgy véli, hogy a háborús viszonyok között a terjeszkedést célzó magyar tervek hirtelen reális alternatívaként jelentek meg, így Budapest nagyhatalmi ambícióit is jóval komolyabban veszi, (27–28.) mint a magyar történetírás.²¹ Az erőszakos magyarosítást is elsősorban a magyar sovinizmus megnyilvánulásaként és olyan céltudatos politika eredményeként értelmezi, amely az oktatás, a különféle statisztikai trükkök (pl. az 1900 utáni népszámlálások alkalmával az „anyanyelvre” vonatkozó kérdés megváltoztatása a „legszívesebben beszélt nyelvre”) vagy a magyaroknak szlovák jellegű városokba történt beköltözése révén érvényesült, és amiért a felelősséget a háború után a magyarság viselte, sokszor nem éppen igazságos módon. (34–37.) Bár felvillantja az asszimiláció és a modern nemzetállam-építés nem csak a történelmi Magyarországra korlátozódó összefüggéseit, ezt a gondolatot nem viszi tovább, így – a természetes vagy spontán asszimiláció hanyagolásával együtt – némiképp egyoldalúan és leegyszerűsítve ábrázolja ezeket a komplex folyamatokat.²²

Ugyancsak a magyar nemzeteszme agresszivitásának kontinuitására mutat rá akkor, amikor az 1918-as összeomlás módját, illetve a későbbi magyar revizionizmust taglalja, összhangban azokkal a vélekedésekkel, amelyek szerint a történelmi Magyarországhoz ragaszkodó magyar nacionalizmus a különféle politikai rendszereken átívelő konstans jelenségnek tekinthető.²³ Károlyi Mihály politikáját

¹⁹ Ezzel kapcsolatban lásd Roman Holec: Grünwald Béla két alakváltozata, két arca és a körülötte kialakult mítoszok. In *A Felvidék. Grünwald Béla és Michal Mudroň vitairatai*. Kalligram, Pozsony, 2011. 233–260. Vö. újabban Demmel József: Szörnyeteg Felső-Magyarországon? Grünwald Béla és a szlovák–magyar kapcsolatok története. Ráció Kiadó, Budapest, 2021.

²⁰ Vö. Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Osiris, Budapest, 2007.

²¹ Lásd Romsics Ignác: A magyar birodalmi gondolat. In uő: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Osiris, Budapest, 2004. 121–158.

²² A magyarosodás kérdésével kapcsolatban lásd pl. Borsi-Kálmán Béla: *Kisfiúk a nagy viharban. A temesvári „Levente-pör” – az első román „irredenta per” – története, 1919–1922*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2020.

²³ A Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltását több kortárs szereplő is a magyar nacionalisták zsarolási kísérleteként értelmezte, amire a mai román történetírás is gyakran hivatkozik. Lásd pl. Iulian Sîmbeteanu: Ungaria, de la prăbușirea Dublei Monarhii, la intervenția Armatei Române. *Historia Special* 2019/27. 24., továbbá Lucian Leuștean: *România, Ungaria și*

és Jászi Oszkár „Keleti Svájcát” teljesen elszigetelt jelenségként kezeli, amelynek nemcsak a nemzetiségek között nem volt érdemi támogatottsága (megkétszese miatt), hanem a magyar oldalon sem. (161.) Bizalmatlanul szemléli az 1919. március 21-i vértelen kommunista hatalomátvételt is,²⁴ amely kapcsán egy épp Budapesten tartózkodó szlovák szociáldemokratát idéz: „Az internacionalizmusnak és a kommunizmusnak kellene megmentenie a változatlan magyar imperializmust és sovinizmust. Leninnek kellene megmentenie azt, amit nem volt képes megmenteni Tisza, Andrásy, Károlyi és Jászi együttesen.” (161.) Ebben az olvasatban a Károlyi-féle kormányzat és a Tanácsköztársaság legfőbb „büne” az volt, hogy egyik sem akarta tudomásul venni és elfogadni a szomszédok törekvéseit – valójában erőszakos, többnyire önkényes területfoglalásait, amelyeket gyakran a „kész tények politikájával” próbáltak megvalósítani. Pedig a magyar vezetők – saját illúzióikon túl – a pacifizmusba és a wilsonizmusba, a korrekt béketárgyalásokba, végül a világháborúba vetett hittel csak azokhoz a megállapodásokhoz próbáltak ragaszkodni, amelyeket rajtuk kívül senki sem vett komolyan. Idealizálni természetesen őket sem kell, de talán érthető, hogy nem akartak önként lemondani az ország egyre nagyobb részeiről, különösen azokról, ahol jelentős magyar népesség is élt.

A magyar nacionalizmus kontinuitása Holec szerint a Tanácsköztársaság bukása után még nyilvánvalóbbá vált, amit nemcsak a csehek elleni budapesti propagandaakciók és tervek, hanem a magyar békeküldöttség összeállítása és tevékenysége is bizonyít. A szlovák történész ugyanis úgy látja, hogy mindenki érezte, mennyire hamis a magyarok hivatkozása a wilsoni önrendelkezésre és a népszavazásra, és bár Apponyi Albert kiválóan alkalmas volt a békeküldöttség vezetésére, „de akkor sem volt jó választás. Ha a magyarok demonstrálni akarták a régi Magyarországgal és politikai kultúrájával való összefonódást, nem is választhattak volna jobb embert. Apponyi szó szerint a szimbóluma volt az ország arisztokratikus jellegének és annak a nemzetiségpolitikának, amely sosem illett a kirakatába.” (180–181.) A méltányos nemzetiségpolitika ígéretét a Horthy-korszak intézkedései hamarosan hiteltelennítették,²⁵ mindazonáltal Holec szkeptikusan jegyzi meg, hogy annak érvényesülésére amúgy sem lett volna esély, mégpedig sem a trianoni békeszerződés előtt, sem utána. A szerző ezt a magyar nacionalizmus változatlanságával és a (magyarországi) politikai kultúra alapján véve nem demokratikus jellegével

---

Tratatul de la Trianon 1918–1920. Polirom, Iași, 2002. 183. De vannak, akik ezt a jelenséget még nagyobb időtávlatban is érvényesnek tekintik, lásd pl. Vasile Pușcaș: *Trianon, Trianon! In Vasile Pușcaș–Ionel N. Sava (coord.): Trianon, Trianon!: un secol de mitologie politică revizionistă.* Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2020. 382–383., továbbá Dan Falcan: *Trianon – un tratat care nu mai folosește nimănu.* *Historia Special* 2020/31. 65.

²⁴ Vö. Hatos Pál: *Roszfűk világforradalma. Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság története.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2021. 57–76.

²⁵ A szerző itt Miroslav Michela Pod heslom integrity. *Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921* című könyvére (Kalligram, Bratislava, 2009.) alapozza állításait. A könyvről lásd Zahorán Csaba: *Az összeomlás másnapján.* *Limes* 2011/1. 121–127.

indokolja, és – Bibó Istvánnal vitázva – kijelenti, hogy nem Trianon vezetett a magyar demokratikus alternatíva bukásához. (209.) Jóllehet könyve másik helyén elismeri, hogy „a szomszédok területi követeléseit radikalizálták, és szó szerint sarkba szorították a magyar politikát,” azt is gyorsan hozzáteszi, hogy „az [vagyis a magyar politika – Z. Cs. megj.] sem akart lemondani Magyarország régi határai közötti visszaállításáról.” (108.)

Holec igazolva látja a magyar nemzetépítésre vonatkozó megállapításait a legújabb magyarországi fejleményekben is, és keményen bírálja a trianoni téma politikai instrumentalizálását. (307.) Ez összecseng annak a román tanulmánykötetnek a központi gondolatával, amely szintén 2020-ban jelent meg a Trianon-jelenségről, igaz, Holec monográfiájának színvonalát messze nem éri el.²⁶ A szlovák történész kritikával illeti a békeszerződés megszüntetésére irányuló magyar követelést(?), az irredenta Trianon-élművek sokaságát, a Kossuth tér és az Alkotmány utca találkozásánál 2020 nyarán felavatott alkotásnak a magyar államot a magyar nemzettel azonosító koncepcióját, (209–210.) továbbá azt, hogy a magyar állami kisebbségpolitika is gyakran használ olyan retorikát a magyar nemzet Kárpát-medencei – határok fölötti – újraegyesítéséről, amely elfogadhatatlan a szomszédos államok számára. Rámutat, hogy a státustörvény, a kettős állampolgárság, a „15 millió magyar miniszterelnöke”²⁷ aggodalmakat kelt a szomszédos országokban, csakúgy, mint a trianoni évfordulók körüli rituálék a budapesti parlamentben és az utcákon. Ugyanakkor úgy látja, hogy mindezt a magyar állam tartja életben, és ha nem támasztaná fel és alkalmazná politikai eszközként újra és újra, akkor lehet, hogy már senkit sem érdekelné. (283.) A homályos félelmeken túl, valamint marginális csoportok aktivitásának eltűzésén kívül (a békeszerződés eltörlését például a nem túl befolyásos Magyarok Világszövetsége²⁸ és a Mi Hazánk Mozgalom²⁹ szorgalmazta) azonban Holec már nem fejt ki bővebben, hogy a transznacionális nemzetépítés³⁰ miért is aggasztó a szomszédok számára? Hiszen az épp a határváltoztatásra kínál alternatívát a magyarság számára Trianonból eredő problémák megoldására. A magyar kisebbségi közösségek támogatása és a nacionalista retorika összemosása végeredményben legalább annyira gyengíti az ő érvelését, mint a kettős beszédet alkalmazókéét.

²⁶ Lásd Antal Róbert István recenzióját ugyanezen lapszámban és Zahorán Csaba: *Revizionizmus minden sarkon. A Trianon, Trianon!* című könyvről. *Trianon100.hu* 2021. 05. 31. <http://trianon100.hu/blog-cikk/a-trianon-trianon-cimu-konyvrol> (letöltve: 2021. 07. 06.)

²⁷ Sajnos Holec is hiányosan idézi Antall József szavait, amelyek így némileg más jelentést kapnak. Erről lásd Jeszénszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédosági politikája a rendszerváltozás éveiben*. Osiris, Budapest, 2016. 61–63.

²⁸ https://index.hu/belfold/2020/06/04/trianon_100_magyarok_vilagszovetsege_trianon_tarsasag_kossuth_ter/

²⁹ <https://magyarnemzet.hu/belfold/2020/01/eltorolne-a-trianoni-torvenyt-a-mi-hazank-mozgalom>

³⁰ Erről lásd pl. Csergő Zsuzsa–James M. Goldgeier: *Nacionalista stratégiák és európai integráció. Regio* 2018/2. 5–56.

A Trianonnal kapcsolatos magyar frusztrációk kapcsán Roman Holec a már korábban is megfogalmazott értékeléséhez tér vissza, azaz hogy a magyarok, ahelyett hogy önkritikusan azonosították volna saját mulasztásaikat és kudarcaikat,³¹ azóta is inkább a felelősség áthárításával, a kényelmetlen dolgok elhallgatásával és mítoszok gyártásával foglalkoznak, túlságosan kevés önreflexióval. A komplex válaszok keresése helyett pedig leegyszerűsítő magyarázatokkal, világösszeesküvésekkel és bűnbakok felsorakoztatásával állnak elő. (196–209.) Bár a szerző saját szavai szerint csak részben tekintette át a magyar szakirodalmat, kifejti, hogy az amúgy is kevés objektív írás belevész a reciklált, félrevezető és áltudományos szövegek rengetegébe: „mintha nem lenne igény a komoly narratívára a jelenlegi magyar nyilvánosságban, amikor számos tudományos intézetre állandó nyomás helyeződik az állam és az általa gazdagon finanszírozott, a »hivatalos elbeszélés« dolgozó intézmények részéről”. (306.)

Ami pedig a magyar elitek nacionalizmusának és a magyar nemzetállam-építésnek a történelmi Magyarország felbomlásában való felelősségét illeti, ebben kétségkívül sok igazság van. A magyar történetírás fősodra sem vitatja, hogy a dualista elit politikájának hatására az ország nem magyar nemzetiségű elitjeinek jelentős és lakosainak szintén nem csekély része egyre kevésbé tudott azonosulni a magyar állammal – vagy egyenesen szembekerült vele. Ezt a tényezőt azonban nem lehet abszolutizálni a multietnikus ország szétesése kapcsán. Egyrészt a magyar állam viszonyulását a nem magyar nemzetiségekhez korántsem csak a „nemzetállam illuzionistái”³² határozták meg, másrészt – ahogy Romsics Ignác is rámutatott – a magyar történészek többsége szerint „a 19. századi nemzetiségi törekvések és a magyar nemzetiségpolitika” csak Trianon *egyik* oka volt. Rajta kívül fontos szerepet játszottak a szomszédos államok és a nemzetiségi emigráció irredentizmusa, a győztes nagyhatalmak ígéretei és érdekei, végül pedig a magyarországi belső helyzet.³³ Ugyanakkor továbbra is kérdés marad, hogy a dualizmus idején milyen mértékben és módon hatottak ki a nemzetiségi tömegek mindennapjaira és a magyar–szlovák/román stb. együttélésre az elitek szintjén látványosan megnyilvánuló ellentétek.

Mint ahogy az sem szerencsés, ha a magyar elitek nemzetállam-építő ügybuzgalmát nem a kor kontextusában, az európai – franciaországi, németországi, oroszországi vagy éppen az 1920 utáni csehszlovákiai, lengyelországi vagy romániai – gyakorlatokkal együtt vizsgáljuk. Ez a felelősség kérdését is más megvilágításba helyezi, hiszen a magyar elitek mulasztásainak és hibáinak megfélelőit később

³¹ Újabbán lásd pl. Ondrej Ficeri: Vállalni a felelősséget Trianonért. *Történelmi Szemle* 2019/4. 763–776.

³² Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 90–130.

³³ Romsics Ignác: Trianon okai. In Uő: *A múlt arcai. Történelem, emlékezet, politika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2015. 360–361.

másoknál is megtalálhatjuk.³⁴ Lengyelország, a délszláv állam, Nagy-Románia és Csehszlovákia belső instabilitásában is nagy szerepet játszott a varsói, a belgrádi, a bukaresti és a prágai elitok centralizmusa és nemzeti önzése, ami hasonlóképpen szolgáltatva ki ezeket az országokat a külpolitikai fenyegetéseknek, mint ahogy az a dualista Magyar Királyság esetében történt. De ismerősek lehetnek a kétségbeesett válságkezelések is: a szudétanémeteknek 1938-ban megígért autonómia ugyanolyan későn érkezett, mint Jásziék húsz évvel korábbi javaslatai, és adja magát a kérdés, hogy ez vajon mit árul el a – hamarosan autoriter fordulatot vevő – csehszlovák demokráciáról? Holec logikája szerint – ahogy kilátástalannak ítélve mintegy „leírja” a magyar demokráciát – az 1938-as müncheni döntés utáni második köztársaság belső vívódásait, majd az önálló Szlovákia berendezkedését elnézve a cseh és a szlovák politikai kultúra demokratizmusa, illetve annak mélysége is rögtön megkérdőjeleződik. (Vagy lehet, hogy inkább a történelmi kontextusok hatásának van nagyobb relevanciája?) De mindez akár a „csehszlovák imperializmus” kapcsán is felvethető – ha el is fogadjuk, hogy az nem volt olyan ambiciózus, mint a dualista magyar, attól még nem volt kevésbé valós. Igaz, Holec sem hallgatja el az erre irányuló brit kritikát, (109.) a Csehszlovák Köztársaság Kárpátaljára, a csehszlovák–délszláv „korridorra”, az Északi-középhegységre, a sziléziai Teschenre vagy Lausitzra megfogalmazott igényeivel kapcsolatban valahogy mégis elnézőbb, mint Magyarország esetében.³⁵

Valóban jelentős különbségek lehetnek az egyes nacionalizmusok – és különösen a nacionalista *politikák* – között, ám magyar–szomszéd vonatkozásban erről nemigen beszélhetünk. Mindegyik lenyűgöző dinamizmussal mozgósította az embereket, mint ahogy hasonló bűnökkel is büszkélkedhetnek (gondoljunk csak a régió náccal szövetséges államainak dicstelen szerepvállalására a holokausztban). Egyik nemzeti elnyomás – vagy ha jobban tetszik: erőszakos nemzeti integráció vagy nemzetiesítés – sem különb a másikonál, lényegét és gyakran a konkrét gyakorlatait tekintve sem, és egyiket sem igazolják vagy mentik fel a másiktól elszenvedett sérelmek. Úgy tűnik azonban, hogy Holec, miközben morális szempontból pálcát tör a magyar elitek fölött, lényegesen megengedőbb a cseh és szlovák elitek viszonylatában, és velük kapcsolatban legfeljebb csak a „történetek hibák” típusú, kissé önfelmentésként ható értékelésig jut el.

Igazságos határok?

A magyar–(cseh)szlovák határ kialakulása azon fontos kérdések közé tartozik a Trianon-diskurzuson belül, amelyet látványosan eltérő módon ítél meg a magyar

³⁴ Vö. Ondrej Ficeri: Vállalni... i. m. 775–776.

³⁵ A különféle cseh (és csehszlovák) nemzeti ambíciókról lásd pl. Pavel Kosatík: *České snění*. Torst, Praha, 2010. 48–51., 130–131., 196–206., 319–335.

és a szlovák történészek többsége. Míg az előbbieket általában igazságtalanságként értékelik, hogy az államhatárokat nem a nyelvhatároknak megfelelően húzták meg (hangoztatva, hogy ez egyúttal a győztesek saját elveinek megsértését is jelentette), az utóbbiak ezt főképp az etnikai kevertséggel, az akkori politikai kontextussal (Magyarország háborús vereségével) és a (cseh)szlovák nemzeti érdekekkel érvelve utasítják el. Eközben azonban nemritkán érezhető a trianoni status quo legitimálásának szándéka is. Ezt a vitát csak az újabb, a nemzeti paradigmából kilépő „transznacionális”³⁶ vagy a nemzeti identitás komplexitását³⁷ is figyelembe vevő megközelítések kerülnek el.

Abban viszont nem lehet nem egyetérteni Roman Holeccel, hogy Szlovákia első határainak kijelölése Szlovákia számára a „csehszlovák történet egyik legfontosabb mozzanata” volt. (69.) Annál is inkább, hogy bizonyos értelemben ez – vagyis jelentős magyar népesség elcsatolása Magyarországtól – teremtette meg azt a problémahalmazt, amely mindmáig befolyásolja a magyar–szlovák államközi viszonyt és a szlovákiai interetnikus kapcsolatokat egyaránt.³⁸ A szerző nem habozik kijelenteni, hogy a magyar–szlovák nyelvhatárt alapul véve a Duna sohasem válhatott volna államhatárrá, és több, a háború alatt született amerikai, cseh, francia és más tervezet is – gazdasági és közlekedési szempontok alapján – legfeljebb csak Pozsonyt és közvetlen környékét juttatta volna Csehszlovákiának. (259.) Ám a háború végére a Csehszlovákia létrehozásán dolgozó szlovák politikusok már a Duna mentén képzelték el a határt, amihez a külföldön ténykedő csehszlovák vezetők is csatlakoztak, és ennek a vonalnak az elérése lett a Szlovákiáért folyó harc egyik legfontosabb célja. (68.)

Holec is leszögezi, hogy a magyar–csehszlovák határ minél délebbre való kitolása mögött elsősorban gazdasági, közlekedési és katonai-stratégiai megfontolások álltak, (259.) amelyeket olyan célzatos érvekkel is megpróbáltak alátámasztani, hogy az így Csehszlovákiához kerülő magyarok egy része valójában nemrég elmagyarosított szlovák. (259.) Az említett csehszlovák érdekek indokolták azt az igyekezetet is, hogy a csehszlovák csapatok minél gyorsabban minél nagyobb területet foglaljanak el – azt az elvet követve, amelyet a szerző Vavro Šrobárnak, Szlovákia teljhatalmú miniszterének egy kijelentésével illusztrál: „ahova betesz a lábát a csehszlovák katona, oda kiterjed a csehszlovák impérium.” (135.) De ez motiválta például a pozsonyi hídfő és Salgótarján elfoglalását is 1919 augusztusában, amiről – jegyzi meg Holec – „a cseh és szlovák szakirodalom szégyenlősen hallgat”. (118.) Ő viszont nem hallgatja el a csehszlovák vezetésen belüli

³⁶ Erről lásd Gyáni Gábor: *Nemzeti vagy transznacionális történelem*. Pesti Kalligram Kft., Budapest, 2018.

³⁷ Lásd pl. Ondrej Ficeri: *Potrianonské Košice. Premeny etnických identít obyvateľov Košíc v medzivojnovom Československu*. Veda, Bratislava, 2019.

³⁸ Ezt már önmaga a szlovákiai magyarokkal foglalkozó, könyvtárnyi magyar és szlovák szakirodalom megléte is bizonyítja.

nézeteltéréseket sem: Masaryk elnök mérsékeltebb, a szlovák „hóják” radikálisabb és Beneš pragmatikus határelképzelései között.³⁹ (pl. 165.)

A csehszlovák érdekek érvényesülését a győztes nagyhatalmak politikai és katonai vezetői által kijelölt újabb és újabb demarkációs vonalak voltak hivatva elősegíteni, illetve legitimálni. A szerző bemutatja ezek kialakulását és módosulásait – a csupán időnyeres céljából meghúzott, hozzávetőlegesen a nyelvhatárt követő Hodža–Bartha-féle vonaltól az egymást követő antant-demarkációs vonalakig. (72–74., 108.) Tényként kezeli a Salgótarján és Miskolcot is csehszlovák megszállás alá helyező ún. második demarkációs vonal elfogadottságát,⁴⁰ (138–139.) ugyanakkor többé-kevésbé elismeri, hogy az 1919 tavaszi csehszlovák támadást követően a magyar ellentámadás tulajdonképpen legitim volt, és hogy „Az erkölcsi fölény a magyarok oldalára került át, akik a túlélésükért küzdöttek, és támogatta őket a túlnyomóan magyar háttér is.” Igaz, mondanivalóját itt is azzal egészíti ki, hogy Magyarország nem akart lemondani a történelmi ország visszaállításáról. (139.)

A szlovák történetírás „hagyományos” nemzeti vonulatától eltérően Holec nem fél a – szlovák nemzeti szempontból – kényelmetlen megállapítások kimondásától sem. Például nem tekinti megalapozatlannak, hogy a magyar fél „diktátumként” tartja számon a trianoni békeszerződést,⁴¹ (307.) és hogy ténylegesen sérült az önrendelkezési elv: egy helyen az új határok megállapítását „szelektív és következtelen politikai gyakorlat” eredményének nevezi, aminek következtében új kisebbségek jöttek létre, Szlovákia pedig nagyobb lett, mint a tulajdonképpeni szlovák nyelvterület. (69.) Az érezhető ellentmondást azzal mérsékeli, hogy rámutat: végeredményben az összes érdekelt fél – beleértve a magyarokat is – szelektív módon értelmezte a wilsoni elvet, (70–71.) a határok párizsi kijelölése során általában a nemzeti igényeknek és a politikai elképzeléseknek megfelelően „hajlították a tudományt” a különféle szakemberek, a döntést pedig amúgy is a nagyhatalmak hozták meg. (156–159.) A szerző itt a szomszédos országok narratíváiból már jól ismert érvet is felhasználja, amikor azt sugallja, hogy egyébként sem volt lehetséges összeegyeztetni a politikai és a nemzetiségi határokat. (188.) Noha kijelenti, hogy „A magyar ellenvetések nem nélkülözték a logikát, ellenben Magyarország tervezett megcsönkítése nem egyszer teljesen megalapozatlan volt,” (187.) valamint hogy a békefeltételek „keménysége és következményei messze meghaladták a Németországgal kötött szerződését,” (189.) mindezt a magyar igények és a békeküldöttség már említett kritikájával próbálja ellensúlyozni. De találkozhatunk azzal a klasszikusnak számító (cseh)szlovák toposszal is, amely élesen megkülönbözteti egymástól a Trianon előtti és utáni Magyarországot. A szerző szerint ugyanis pont

³⁹ A kérdést azonban tovább árnyalják Simon Attila újabb kutatásai. Lásd Simon Attila (szerk.): *Csehszlovák iratok a magyar–szlovák államhatár kijelöléséhez (1918–1920)*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2019. 24.

⁴⁰ Vö. uo. 25–26.

⁴¹ Vö. Zeidler Miklós: A trianoni béke. Szerződés vagy diktátum? *Rubicon* 2020/6–7. 15–19.

ekkor született meg az a mítosz, hogy „mintha Magyarország (*Maďarsko*), és nem a már nem létező történelmi Magyarország (*Uhorsko*) vesztette volna el területei kétharmadát,” és „mintha az összes »elveszített« területen a magyarok lettek volna többségben, vagy csakis magyarok éltek volna rajtuk.” (194.) Míg az utóbbi tévképzet kritikája jogos, az előbbi esetben vajon nem inkább annak a – csehül és szlovákul mindmáig alkalmazott – ideológiai különbségtételnek a rögzítésével van-e dolgunk, ami a Trianon előtti és utáni Magyarország közötti diszkontinuitás hangsúlyozásával szeretné alaptalanként beállítani a magyar sérelmeket – és ezzel delegitimálni a revíziós törekvéseket?⁴²

A fentiek alapján Holec is tudatában van az új államhatárokkal és a Szlovákia területi elhatárolásával kapcsolatos ellentmondásoknak – mégha ezeket néha bagatellizálja is –, ám mindezt még továbbiakkal is ki lehet egészíteni. Az egyik ilyen szintén a szlovák nemzeti terület „kikerekítésével” függ össze. A szerző helyesen állapítja meg, hogy a csehtől eltérően a szlovák nemzetté válás folyamata – a dualista nemzetiségpolitika hatására – 1918 őszén még befejezetlen volt. (82.) A saját elitekkel alig rendelkező, modern nemzetként épp csak formálódó szlovákság Csehszlovákián belüli önrendelkezését így valóban csak hatalmi eszközökkel lehetett kikényszeríteni, hiszen azt 1918-1919 fordulóján még sok szlovák anyanyelvű személy sem kívánta, a köztársasághoz kerülő németekről, magyarokról és egyéb közösségekről nem is beszélve. Holec le is írja, hogy a háború után még meg kellett győzni az embereket arról, hogy vállalják szlovák identitásukat, és legyenek rá büszkék (91–92.) – ami viszont felveti annak a kérdését, hogy akkor tulajdonképpen ki is választotta a „csehszlovák utat” az első világháború végén? Ezek szerint Vavro Šrobár „csehszlovakizmusa” és Andrej Hlinka szlovák nacionalizmusa egyaránt olyan tömegekre nyilvánította ki igényét, amelyek akkor még csak részben vagy nagyon homályosan, illetve (a nem szlovákok esetében) egyáltalán nem rendelkeztek (vagy máig nem rendelkeznek) szlovák nemzettudattal. A kérdés pedig akkor is érvényes marad, ha a „szilárd” nemzeti identitást elsősorban a politikai és értelmiségi elitek szintjére szűkítjük le (annak ellenére, hogy itt is meglepő fordulatokra került sor), a szélesebb tömegeket pedig inkább a premodern, lokális, hibrid vagy szituatív nemzeti identitásokkal, illetve a nemzeti közömbösséggel jellemezzük. Az ellentmondás különösen jól látszik Kassa esetében. Jóllehet Holec reflektál Ondrej Ficeri kassai történész észrevételeire (291–292), de már nem viszi végig kollégája gondolatmenetét. Abból ugyanis nem következik az, hogy nemzeti

⁴² Az Uhorsko–Maďarsko szembeállítás kapcsán lásd Marián Hronský: *Twilight of Historic Hungary and the Peace Treaty of Trianon*. In Štefan Šutaj et al.: *Key Issues of Slovak and Hungarian History (A View of Slovak Historians)*. Universum-EU, Prešov, 2011. 191–195., szlovákiai politikai instrumentalizálására pedig lásd pl.: R. Rafaj: *Maďarsko vzniklo až v roku 1918, Trianonom o nič nepišlo*. *Teraz.sk* 2013. 06. 05. https://www.teraz.sk/slovensko/r-rafaj-madarsko-trianon/48225-clanok.html?utm_source=teraz&utm_medium=organic&utm_campaign=click&utm_content=%253Bsearch (letöltve: 2021. 07. 07.)

alapon indokolt lett volna Kassa Csehszlovákiához való csatolása és „visszaszlovákosítása” (igaz, az ellenkezője sem). Ficeri a nacionalizmuskutatások elméletei alapján inkább azt állítja, hogy a városért a 19–20. század folyamán két nemzet-építés versengett, a magyar és a szlovák, közülük pedig 1918 végéig egyértelműen az előbbi állt nyerésre. Az impériumváltást követően ezt a folyamatot a (cseh)szlovák nemzetépítés megfordította, amit a helyi lakosok jó részének sajátos „hibrid” identitása tett lehetővé.⁴³

Hiányosságok és tanulságok

A szövegbe becsúsztott, egyébként kevés tárgyi hiba közé tartozik, hogy 1918. november 16-án nem a Magyar *Demokratikus*, hanem a Magyar *Népköztársaság*-ot kiáltották ki (153), vagy – amint arra Szarka László is rámutatott⁴⁴ – hogy a magyar–csehszlovák ún. „második demarkációs vonalat” a szerző összekapcsolta a valójában csupán az újabb magyar–román demarkációs vonalat ismertető Vix-jegyzékkel.⁴⁵ (108)

Az komolyabb problémának tűnik, hogy Holec mintha továbbra is elsiklana a magyar történelemszociológián belüli szakmai erőviszonyok fölött, vagyis nem veszi figyelembe azokat a különbségeket, amelyek a – hangsúlyozom – *szakmai* szempontból mérvadó és a marginális vagy irreleváns történészek és narratíváik között léteznek. Bár jelen művében nem mossa teljesen össze a magyar történetírás belüli különféle irányzatokat, és maga is hivatkozik a trianoni kérdéskörrel foglalkozó – *valóban* releváns – magyar történészekre, például Romsics Ignácra, Ablonczy Balázusra, Szarka Lászlóra, Zeidler Miklósról vagy Bertényi Ivánra, ám továbbra is mintha főleg a magyar nacionalista-etnocentrikus irányzat képviselőire reflektálna, és velük vitatkozna.⁴⁶ Vajon azért van ez így, mert nem tartja elegendőnek az előbbieket eredményeit, amelyek cáfolhatnák – vagy legalábbis jelentősen árnyalhatnák – a magyar nacionalizmusra vonatkozó egyes megállapításait, vagy pedig azért, mert ez a kényelmesebb? Például az, hogy Magyarország nem volt felelős az első világháború kirobbantásáért, vagy hogy a legnagyobb mértékben

⁴³ Lásd Ondrej Ficeri: *Potrianiónské...* i. m.

⁴⁴ Szarka László: Reflexiók Trianon szlovák olvasatáról. *Új Szó* 2021. 06. 03. <https://ujsozso.com/szalon/reflexiok-trianon-szlovak-olvasatarol> (letöltve: 2021. 07. 06.)

⁴⁵ A magyar szakirodalom két „Vix-jegyzéket” tart számon: az elsőt 1918 decemberében, míg a másodikat 1919 márciusában adta át a budapesti antantmisszió vezetője a magyar kormánynak. Ezeknek azonban nincs közülük a szlovák szakirodalomban „második demarkációs vonalként” emlegetett, a csehszlovák vezetés által még a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt kért újabb demarkációs vonalhoz, amelynek jóváhagyását viszont a források nem támasztják alá. Lásd Simon Attila: *Csehszlovák...* i. m. 25–26.

⁴⁶ A Trianonnal foglalkozó magyar történetírás áttekintését lásd Romsics Ignác: *Trianon okai...* i. m. 329–365.

Károlyi Mihály a hibás Trianonért (a régi elit felelőssége pedig fel sem merül), inkább csak Raffay Ernő és néhány követője, illetve a várpalotai Trianon Múzeum narratívája esetében állja meg a helyét, míg a magyar Trianon-diskurzus fősodrára már korábban sem volt jellemző. (208) De jól szemlélteti ezt a 2020-ban felavart budapesti „Trianon-emlékműre” tett megjegyzése is, amelyet már nem tartott szükségesnek kiegészíteni azzal, hogy az alkotás koncepciójának komoly kritikai visszhangja volt a magyar történészek részéről.⁴⁷

Ráadásul a fentebb említettek munkásságából összeálló, fősodorbelinek is nevezhető magyar Trianon-narratívát az utóbbi időszakban jobbnál-jobb művek egészítik ki, árnyalják vagy gondolják teljesen újra. Például Hatos Pál két könyve egy kiegyensúlyozott, senkit sem mentegető vagy elítélő, viszont számos mítosszal is leszámoló elbeszélést kínál,⁴⁸ Ablonczy Balázs a magyar Trianon-kutatások új irányait szintetizálja,⁴⁹ magyar–szomszéd viszonylatban pedig Bárdi Nándor,⁵⁰ Simon

⁴⁷ Lásd pl. Gerő András: Városok helyett családokkal emlékezzünk Trianonra! *24.hu* 2019. 04. 13. <https://24.hu/kozelet/2019/04/13/gero-andras-trianon-emlekmu-varos-csalad-nev/> (letöltve: 2021. 07. 08.), Egry Gábor: Végre egy irredenta emlékmű? *Hvg.hu* 2019. 04. 18. <https://m.hvg.hu/360/hetilap360/2019/16/20191618velemenye2> (letöltve: 2021. 07. 08.), Szarka László: Soknyelvű ország – egynyelvű álom és emlék(mű). *Új Szó.com* 2020. 05. 31. <https://ujso.com/panorama/soknyelvu-oroszag-egynyelvu-alom-es-emlekmu> (letöltve: 2021. 07. 08.), Czene Gábor: „Politikailag és morálisan is védhetetlen üzenetet küld a kormány” – Interjú Ungváry Krisztiánnal. *Népszava.hu* 2020. 06. 04. https://nepszava.hu/3080312_politikailag-es-moralisan-is-vedhetetlen-uzenetet-kuld-a-kormany--interju-ungvary-krisztiannal (letöltve: 2021. 07. 08.), Szövényi Anna: Trianoni lejtő. Építészet – új nézőpontok a Nemzeti összetartozás emlékművén. *Magyar Nemzet.hu* 2020. 06. 10. <https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/trianoni-lejto-8223474/> (letöltve: 2021. 07. 08.), Valló Andor: „Ezernyi szegényfolt”: tényleg történelemhamisítást idéző Trianon-emlékművet lepleznek le augusztus 20-án. *Válasz online.hu* 2020. 08. 14. <https://www.valaszonline.hu/2020/08/14/trianon-emlekmu-alkotmany-utca-helynevek-kritika/> (letöltve: 2021. 07. 08.), Molnár Antal–Fodor Pál–Demeter Gábor: Ez a történelmi Magyarország emlékműve, nem a magyarosításé – válaszolnak a Trianon-mementó szakértői. https://www.valaszonline.hu/2020/08/19/trianon-emlekmu-valasz/Valasz_online.hu 2020. 08. 19. (letöltve: 2021. 07. 08.), Wachsler Tamás: Az Összetartozás Emlékhelye. *Parlament.hu* 2020. 08. 20. <https://www.parlament.hu/-/az-%c3%96sszetartoz%c3%a1s-eml%c3%a9khelye> (letöltve: 2021. 07. 08.), Berecz Ágoston: A Trianon-rámpa és a magyar Nagy-Magyarország aranykormitosza. *Mérce.hu* 2020. 08. 21. <https://merce.hu/2020/08/21/a-trianon-rampa-es-a-magyar-nagy-magyarorszag/> (letöltve: 2021. 07. 08.), Gerő András: Emlékhely, álnévvél. *Mérce.hu* 2020. 09. 11. <https://merce.hu/2020/09/11/gero-andras-emlekhely-alnevvél/> (letöltve: 2021. 07. 08.).

⁴⁸ Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2018. és úő: *Rosszfiúk... i. m.*

⁴⁹ Ablonczy Balázs: *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés történetei, 1918–1921*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2020.

⁵⁰ Bárdi Nándor: *Othon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2013.

Attila,⁵¹ L. Balogh Béni,⁵² Szeghy-Gayer Veronika⁵³ munkáit érdemes megemlíteni, és nem szabad megfeledkezni Egry Gábor új megközelítéseiről és kérdésfeltevéseiről,⁵⁴ illetve Feischmidt Margit és társai nacionalizmuskutatásairól sem.⁵⁵

A *Trianon – diadal és katasztrófa* másik súlyos hiányosságának tartom, hogy a békeszerződéshez köthető magyar frusztrációk elemzése során Holec csak marginálisan érinti az első világháború vége óta kisebbségben élő magyarok kérdését. Jóllehet a kisebbségi problémahalmaz súlyával nagyon is tisztában van (egy helyen mint a „szekrényből folyton kipotyogó csontvázat” jellemzi [85]), de minden alapossága és objektivitására való törekvése ellenére nem igazán hajlandó alkalmazni a magyar elitekkel szembeni – egyébként akár jogosnak is tekinthető – elvárásait a Trianon utáni cseh és szlovák elitekre. Említi ugyan az első köztársaság mulasztásait is, ám azokat Csehszlovákia demokratikusabb politikai kultúrájával ellensúlyozza, illetve a „tanulóéveknek” tudja be. A második világháború utáni jogfosztásokra, valamint az államszocializmus alatti kisebbségi sérelmekre is történnek utalások, de azokra nyilván azért nem tér már ki, mert csak közvetve tartoznak a témájához. Pedig azok – a Romániához és a délszláv államhoz csatolt magyarok viszontagságaival együtt – szerves részét képezik a magyar Trianon-neurózisnak (vagy kulturális traumának), amely azért is ilyen virulens még száz év elteltével is, mert mindezek a problémák összeadódnak.

A szerző ugyanakkor empatikus is tud lenni, és elfogadja, hogy bizonyára nem alaptalanul érezték magukat sokan vesztesnek Trianon következtében. A vesztesek közé pedig nem csak az összezsugorodott, etnikailag szinte egyszínűvé vált Magyarország lakói tartoztak, akik megélték addig ismert világuk összeomlását, hanem az a több százezer magyar menekült is, akik elveszítették otthonukat, és rossz körülmények közé kényszerültek, továbbá a kisebbségi létre való felkészültség nélkül hirtelen egy ellenséges közegben kisebbségbe került magyarok és a magyarosodás útját választó németek és zsidók is. (70. és 229.)

Azonban szemlélatomást teljesen másképp ítéli meg a szlovákiai magyarok mai helyzetét is, mint maguk az érintettek, pedig ebben a tekintetben mindig

⁵¹ Simon Attila (szerk.): *Csehszlovák... i. m.*

⁵² L. Balogh Béni (szerk.): *Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban. Dokumentumok.* Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2020.

⁵³ Szeghy-Gayer Veronika: *Felvidékből Szlovénkó. Magyar értelmiségi útkeresések Eperjesen és Kassán a két világháború között.* Pesti Kalligram Kft., Budapest, 2016.

⁵⁴ Egry Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. Újabban: *úó: Posztbirodalmi átmenetek?* In Ábrahám Barna–Egry Gábor (szerk.): *Összeomlás, uralomváltás, nemzetállam-építés 1918–1925. Dokumentumválogatás I. kötet.* Románia. Napvilág Kiadó, Budapest, 2019.

⁵⁵ Feischmidt Margit–Glózer Rita–Ilyés Zoltán–Kaszvár Veronika Katalin–Zakariás Ildikó: *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája.* L'Harmattan–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2014.

a kisebbségben lévők hangja a leghitelesebb. Bár Holec jó néhány esetben megértő a magyar sérelmekkel kapcsolatban, egy helyen mégis azt írja, hogy (többek közt Beneš maximalizmusának köszönhetően) „jelenleg van magyar kisebbségünk, amely lehet, hogy ennek nem örül annyira, másrészt több előnnyel is rendelkezik az anyaországhoz képest. Ez a helyzet főképp kulturálisan gazdagítja mindkét felet.” (70) Egy ilyen kijelentés nem éppen arról tanúskodik, hogy a szerző átérzi a kisebbségi létet, annál is inkább, hogy sajnos nem bocsátkozik konkrétumokba. Egy ideális világban még akár igaza is lehetne, de néhány sorral lentebb már maga is úgy vélekedik, hogy „boldog és elégedett kisebbségről beszélni, főképp Közép-Európában, több mint illuzórikus.” (70) Talán a Trianon és az aktuális kisebbségi kérdés közötti kapcsolat fel nem ismerése a magyarázat arra, hogy Holec nem érti, a magyar nacionalisták miért csak a szlovák és a román nagykövetség előtt vonulnak fel június 4-én, és hagyják ki – démonizált Beneš és Clemenceau ide vagy oda – a cseh, a francia és más diplomáciai képviselőket. (307) Pedig az ilyen megmozdulások tulajdonképpen a kisebbségek helyzetének rendezetlensége elleni tiltakozás megnyilvánulásai, minden artikulálatlanságuk ellenére.

Roman Holec jelen munkájában sem feledkezik meg az erkölcsi tanulságok levonásáról. A többször is érintett magyar felelősséget már a bevezetőben összefoglalja, amikor a 2010-ben intézményesített június 4-i „trianoni” emléknap, vagyis az „igazságtalan” békéről való megemlékezés kapcsán azt írja, hogy szándékosan használta az idézőjeleket. Hiszen „bár meg tudjuk érteni a rendkívül kemény békefeltételek tragikus hatását, a hibásak maguk a magyar politikusok és politikájuk [volt], amely nemesebb célokhoz méltó következetességgel idegenítette el a történelmi Magyarországtól a nem magyarokat. Igazságtalanságról a saját hibák és mulasztások alapos önreflexiója után lehet majd beszélni, mivel azok juttatták Magyarországot az elé a bíróság elé, amivé a békekonferencia változott.” (8–9) A Trianonnak szentelt könyvtárnyi magyar szakirodalom nem csekély része valóban nem megy túl a sérelmek felemlegetésén vagy a történelmi Magyarország iránti nosztalgián, így szakmai szempontból sem képvisel különösebb értéket (miközben a sérelmek kibeszélésének is megvan a maga nem elhanyagolható lélektani szerepe), a szerzők jelentős hányada mégis évtizedek óta magas színvonalon és figyelemre méltó önreflexióval foglalkozik a témával. Vagyis talán már jogosan kerülhet szóba az igazságtalanság is.

Nem lenne sok értelme felróni a szerzőnek a szemléletbeli különbségeket, hiszen azok a nemzeti narratívák természetéből következnek. Az a nyilvánvaló tény, hogy Holec milyen nagyra értékeli Csehszlovákia szerepét és a csehszlovák modernizációt,⁵⁶ szükségszerűen kihat arra is, hogy miképp viszonyuljon a történelmi

⁵⁶ Ezzel kapcsolatban lásd még Roman Holec 2018. szeptember 24-i előadását a Cseh Tudományos Akadémián: Československo, náš společný domov. Pohľad slovenský. *Roman Holec–Jan Němeček: Československo. Náš společný domov.* Academia, Historický ústav, Praha, 2018. 5–43. <http://obchod.hiu.cas.cz/shop/img/cms/Ceskoslovensko.pdf> Ezzel kapcsolatban

Magyarország 1918-as sorsához. Csehszlovákia „híveként” csak üdvözölni tudja a történelmi Magyar Királyság felosztását, hiszen az előbbi léte eleve az utóbbi tagadására épült. Ezt az elfogultságát pedig nem is tudja levetkőzni, ami abban is megnyilvánul, hogy noha jócskán foglalkozik Trianon magyarországi előzményeivel, a Csehszlovákiára kevésbé kedvező fényt vető – 1920 vagy 1945 utáni – következményekre mindössze néhány utalás szintjén tér ki. Ugyanakkor az is látszik, hogy a szerző Trianon-értelmezése sokak számára valószínűleg nem lesz elég „szlovák” – miközben egyeseknek túlságosan is „(cseh)szlováknak” fog tűnni. És bár fel kell hívni a figyelmet azokra a következtetésekre és ellentmondásokra, amelyeket a nemzeti optika torzítása okozhat, a *Trianon – diadal és katasztrófa* című könyvet csak ajánlani lehet, az ugyanis – ahogy Szarka László fogalmazott – egyszerre „fontos kihívás és kötelező olvasmány.”⁵⁷

De hogy jön mindehhez a címben szereplő, tragikus sorsú francia királyné és egy madár? A könyv bevezetése egy legendával kezdődik, amely szerint a trianoni kastélyban 1785-től időnként megjelent egy holló, felbukkanása pedig valamilyen szerencsétlenséget jelzett előre. Ilyen előrejelzés volt Holec szerint az a Jénában, 1790-ben, névtelenül megjelent írás is, amely komor jövőt jósolt a történelmi Magyar Királyság számára, rámutatva a multietnikus ország sebezhetőségére a modern nemzetépítések hajnalán. Az épp a rendi gyűlésre készülő magyar nemesség azonban nem hallgatta meg a figyelmeztetést. A többi pedig kiderül a tervek szerint magyarul is megjelenő könyvből.

---

lásd a következő két interjút: Tina Čorná: Československo si nesie v sebe každý z nás. *Pravda.sk* 2010. 10. 30. <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/168289-ceskoslovensko-si-nesie-v-sebe-kazdy-z-nas/> (letöltve: 2021. 09. 01.) és Andrej Barát: Československý príbeh uchvatil svet. A pohľad zvonku fascinuje nás. *Pravda.sk* 2017. 10. 28. <https://zurnal.pravda.sk/rozhovory/clanok/446326-ceskoslovensky-pribeh-uchvatil-svet-a-pohlad-zvonku-fascinuje-nas/> (letöltve: 2021. 09. 01.)

⁵⁷ Szarka László: *Reflexiók...* i. m.